

Наталія Булик

До питання про формування археологічної науки в Галичині у XIX столітті

Становлення археологічної науки в Україні у цілому, і в Галичині зокрема, досі залишається малодослідженою ділянкою вітчизняної історичної науки.

Першу спробу підсумувати результати вивчення старожитностей, досягнутих за століття, здійснив Богдан Януш (Василь Карпович). У його працях велику увагу приділено діяльності перших фахових археологів та виникненню наукових товариств у Галичині [Janusz,

Рис. 1. Генрі Любомирський [Katalog muzeum imienia Lubomirskich., 1877]

Fig. 1. Henry Liubomyrskyi

1918; 1919]. Значні здобутки в галузі археологічних досліджень на теренах Польщі у міжвоєнний період стали умовою для появи узагальнюючої праці, присвяченої етапам становлення археології в країні [Kostrzewski, 1949]. У ній наголошувалося на значній ролі наукового потенціалу Східної Галичини, де визнання європейського наукового центру здобуває Львів [Курінний, 1947, с.11] і, в першу чергу, Львівський археологічний осередок. На підставі здобутків післявоєнного п'ятидесятиріччя вчені знову роблять спроби осмислення і оцінки наукової діяльності, здійснюваної у XIX – поч. XX ст., яка заклала спільні підвалини формування археологічної науки у Польщі та Західній Україні. Особливої уваги заслуговують праці А. Абрамовича, у яких автор докладно висвітлює наукову ситуацію у Галичині в 1830-40-х роках, відзначає вагомий внесок у розвиток передових знань Львівського та Краківського університетів, Товариства ім. Осолінських (Осолінеум) та Краківського Наукового товариства. Поряд з цим, дослідник відзначає низку причин та обставин, які

гальмували процес виділення археології у Галичині в окрему дисципліну [Abramowicz, 1967; 1991].

Детальний аналіз періодичних видань, що виходили у Варшаві у другій половині XIX ст., здійснила І. Вронська. Автор на конкретних матеріалах показала роль і значення археології, яка висвітлювалася на сторінках тогочасної преси. Дослідниця відзначала, що столична періодика багато уваги приділяла дослідженням на теренах Східної Галичини [Wrońska, 1989, s.63].

У вітчизняній історіографії проблема зародження археологічної науки у Західній Україні привернула увагу дослідників лише в останнє десятиліття. [Петегірнич, 1996, с.59-67; Бандрівський, 1998, с.95-97; Киричук, 2000, с.216; Лильо-Откович, 2000, с.605-613; Куріло, 2002, с.15]. При цьому особливе місце серед публікацій займають статті, присвячені окремим постатям, які стояли біля витоків західноукраїнської археології XIX – початку XX ст.: І. Шараневичу [Баженов, 1993; Бандрівський, 1998], А. Шнайдеру [Крушельницький Б., 1998, с.84-86], К. Гадачеку [Берест, 1998, с.78-79], М. Грушевському [Бандрівський, 1994, с.43-49; Оприск, 1994, с.41-45], Г. Осовському [Крушельницька Л., Бандрівський, 1998, с.73; Сохацький, 1998, 75-78] та іншим.

Підсумовуючи короткий історіографічний огляд, слід зазначити, що впродовж двохсотрічного розвитку археології у розглядуваному регіоні накопичилася об'ємна джерельна база (колекції знахідок, польова документація, публікації матеріалів, архівні документи, тощо), яка дозволяє на сучасних науково-методологічних засадах всебічно висвітлити процес становлення археології у Західній Україні і в Галичині зокрема.

Важливу роль у процесі формування археологічної науки відіграло приватне колекціонування старожитностей. Зауважимо, що колекціонерство, в тому числі і археологічних матеріалів, має досить давню історію. Особливо активізувалось воно з поширенням Просвітництва у Європі, коли в аристократичних колах вважалося добрим тоном збирати старовинний посуд, предмети побуту, картини, зброю тощо. Як „трофеї” з екзотичних подорожей потрапляли в Галичину античні раритети з Близького Сходу, Єгипту, Греції, Риму, які можна було придбати на базарах. Паралельно з купівлею-продажем функціонувало скарбошукацтво. Не залишились осторонь від цього процесу і терени Східної Галичини. Цінні історичні предмети приносили скарбошукачам значні доходи, тому увагу їх, перш за все, привертала городища, кургани, стародавні цвинтарі. Скарбошукачі завдавали надзвичайно великої шкоди археологічній науці, оскільки багато історичних пам'яток із-за суцільного руйнування назавжди зникали з історії. Щоби запобігти цьому негативному явищу, яке вже у першій половині XIX ст. набуло значного поширення, з'являються свого роду статті-відозви, що застерігають від подібного варварства. Так, Ян Ліпоман просить людей задуматись над тим, чи варто обкрадати могили, гробниці, нищити стародавні культурні цінності і просить населення зрозуміти, що в *“такий спосіб ми обкрадаємо себе і назавжди знищуємо свою історію”* [Lipoman, 1832, s.8-12]. Скуповування старожитностей, тим не менше, сприяло формуванню приватних збірок, які, набуваючи характеру колекцій, передавалися у спадок нащадкам. Не останнє місце у реєстрі старожитностей займали речі, отримані з археологічних розкопок, чи випадкових знахідок (амфори, горщики, прикраси, тощо).

В кінці XVIII – на початку XIX ст. просвітницькі ідеї, що охопили Європу, були активно сприйняті в Галичині. Як наслідок передові тенденції спонукали елітні верстви до передачі приватних колекцій у суспільно-громадську власність. Наприклад, сім'я Грабовських у 1835 р. передала до музею велику кількість монет та старовинних речей [ДАЛО Ф.1185. Оп.1. Спр.520]; сім'я Садовських, починаючи з кінця XVII ст., нагромаджувала пам'ятки старовини і зберігала їх у своєму маєтку. За заповітом від 2 червня 1854 року збірку було передано до монастиря Сестер Милосердя.

Нагромадження артефактів, проблеми їх збереження, наукової інтерпретації, загалом заострення інтересу до свого минулого у місцевого населення сприяли створенню музейних товариств та музеїв. На збереження старожитностей була спрямована також низка указів австрійського цісаря, виданих у 1818 р. і 1827 роках [Demetrykiewicz, 1886, s.48-51]. Виникають перші приватні музеї.

У 1817 р. у Львові засновано Народний заклад ім. Осолінських (рис. 4), а на початку 1820-х років – музей ім. Любомирських [Довідник..., 1995, с.319].

Незабаром, у 1823 р. ці дві інституції були об'єднані [Przewodnik..., 1909, s.6] за згодою Г. Любомирського (рис. 1) і Й.Осолінського. В розпорядженні інституту Осолінських було багато старовинних книг та рукописів, натомість музей ім. Любомирських мав чималу кількість монет, медалей, ікон, зброї, археологічних експонатів [Katalog..., 1877, s.2]. Завдяки такому об'єднанню утворилася добре укомплектована музейна збірка. Проте лише незначна частка її була представлена в експозиції першого залу (крем'яні, бронзові речі, фрагменти

кераміки тощо). Важливо, що експонати репрезентували різні регіони (Прикарпаття, Поділля, Волинь). Велику кількість археологічних знахідок передавали музею колекціонери (М. Потоцький – клинок і крем'яне долото з поховання в Хоросткові Гусятинського повіту; окремі предмети з кременю передали музею З.Радзімінський, К.Мацевіч та ін.). Про зв'язки музею з іншими установами свідчить невеличка за обсягом збірка фрагментів кераміки, яку передано до музею з Познані [Katalog..., 1877, s.7].

Археологічні матеріали Осолінеуму стали підвалиною для формування археологічних фондів музею [Chasorism..., 1828, s.5; Zawadzki, 1874, s.365]. Дуже швидко він перетворюється на один з основних закладів Східної Галичини, де зберігалася велика колекція викопних артефактів. Більше того, музей набирає чіткого археологічного спрямування [Kostrzewski, 1949, s. 13]. З 1828 р. за вказівкою головного консерватора музею започатковано опис, класифікацію і впорядкування музейних предметів [Ossowski, 1890, s.19].

Керівництво та працівники музею важливе місце відводили опису пам'яток, на яких було виявлено археологічні знахідки (працівник музею А. Клодзінський в 1828 р. зробив опис городища у Глинянах поблизу Львова, на якому виявлено стародавні поховання) [Chasorism..., 1829, s.84].

Таким чином, з переходом від безсистемного, хаотичного накопичення випадкових старовинних матеріалів до цілеспрямованих пошуків та дослідження археологічних пам'яток розпочинається процес становлення археології як науки [Генинг, Левченко, 1992, с.8].

Суспільно-політичні процеси у Європі на початку XIX ст. дали поштовх інтенсивному розвитку наукових знань, у тому числі і археологічних. Цей період позначений багатьма сенсаційними відкриттями, здійсненими в ході розкопок у різних країнах. Наприклад, досліджень на острові Егіна (експедиція німецьких, данських та англійських вчених-археологів у 1811-1812 роках), 1808-1813 роках – розкопки на території Італії французького архітектора Мазуа; 1819 р. – розкопки В. Берха у Росії на Північному Уралі [Берх, 1821, с.89-118]. При цьому накопичення археологічної джерельної бази обумовлює впровадження нових методів наукового опрацювання артефактів: порівняльного, який вперше застосував геолог Г. Ківер, стратиграфічного (Х. Томсен), типологічного (шведський археолог О. Монтеліус) та картографічного (женецький археолог А. Бонштетен). З'являються перші, ще невеликі за обсягом публікації, в яких автори намагаються на новому теоретичному рівні розглядати археологічну проблематику. В той же час робляться спроби цілеспрямовано обстежувати значні території, закладаються основи фіксації пам'яток, окремих об'єктів, знахідок. В цьому складному процесі поступово зростає роль та значення археології у системі наук.

Надзвичайно важливе місце серед інших наук посіла археологія у Польщі. У Варшаві в 1800 році засноване Королівське наукове товариство. З останнім, у силу суспільно-політичної ситуації, була тісно пов'язана діяльність перших науковців Галичини. Так, на засіданні товариства у 1802 році Хуго Колонтай звертає увагу на гостру необхідність проведення систематичних досліджень пам'яток минулого [Janusz, 1919, s.5]. Важливе місце у своїх дослідженнях він відводив Галичині. Науковий проект дослідника передбачав збір археологічних матеріалів найдавнішої доби та їх опис.

Питання наукової інтерпретації речового матеріалу неодноразово порушував історик Вавринець Суровецький. Переосмислюючи результати наукових досягнень європейських учених в області археології, він намагався критично оцінити праці істориків, котрі надавали перевагу давнім легендам та міфологічним переказам. Дослідник зазначав, що основи історичного розвитку необхідно будувати на конкретних та оригінальних матеріалах.

Вагоме місце серед дослідників історичного минулого Східної Галичини у першій половині XIX ст. посідали А. Чернецький (псевдонім Зорян Деленга-Ходаковський) [Gawroński, 1898, s.19], Ф. Сярчинський, Ж. Паулі, І. Ступницький та інші.

З числа праць зазначених вище авторів привертає увагу публікація З. Деленга-Ходаковського “Про слов’янщину дохристиянську” [Dolega-Chodakowski, 1818, s.17-48]. Відомо, що А. Чернецький постійно, починаючи з 1812 року, подорожував по слов’янських землях [Talko-Hrynciewicz, 1923, s.177]. Метою його наукових поїздок були пошуки і локалізація городищ, поховань та інших археологічних об’єктів. Аналізуючи здобутий матеріал, він намагався довести (навіть на артефактах кам’яного віку) слов’янську праісторичність на галицьких землях. Однак, погляди автора не поділяла більшість тогочасних дослідників.

Помітною віхою у подальшому розвитку археології стало виникнення регіональних наукових осередків. У 1817 р. у Кракові засноване Наукове товариство, діяльність якого на початках була скерована на вивчення давніх актів. Археологічні знахідки, що часто розглядалися як другорядний матеріал, вивчалися поверхово. У їх описах зазначалося лише місце виявлення; датування обмежувалось лаконічним окресленням “старовинна річ”.

Подібна ситуація обумовила виділення на початку 20-х рр. XIX ст. в структурі Краківського Наукового товариства окремої Археологічної комісії. Її основним завданням став збір та вивчення старожитностей. Важливо, що діяльність Археологічної комісії охоплювала усю Галичину. Завдяки зусиллям цієї інституції проводяться перші наукові археологічні дослідження історичних пам’яток Східної Галичини. Зацікавлення широких кіл громадськості викликали знахідки в околицях Львова (кістки доісторичних тварин, скам’янілі залишки праісторичної рослинності, примітивні кам’яні, крем’яні та кістяні знаряддя, ліпні посудини, стародавні людські рештки та ін.). Це сприяло виникненню різних історико-культурних та просвітніх товариств, гуртків, осередків, серед яких помітною була діяльність “Товариства прихильників слов’янщини”*, “Руської трійці” (поч. 1830-х рр.).

Зростає роль Львівського університету. Аналізуючи стан археології в Галичині у 1830-х роках, сучасний польський дослідник А.Абрамович виділяє кілька наукових осередків на галицьких землях, які мали вплив на подальший розвиток археологічної науки. Перш за все, це два університети (Львів і Краків), львівський Осолінеум та Краківське наукове товариство [Abramowicz, 1967, s. 98]. Однак, незважаючи на помітні зрушення, археологія ще не стає науковою дисципліною.

Рис. 2. Жерота Паулі
[Kostrzewski, 1949]
Fig. 2. Żegota Pauli

* Засноване у 1821 р. студентами Львівського університету (Л. Небеляк, А. Бельовський, Л. Семенський та ін.). Згодом ідеї “Товариства” підтримали та розвинули представники “Руської трійці” та інших об’єднань.

У 1840-х роках наукова діяльність у Галичині набуває більшої активності. Результати досліджень популяризуються на шпальтах місцевої преси [Wrońska, 1989, s.63]. Особлива увага приділялась археологічним старожитностям, виявленим випадково чи здобутим у результаті розкопок. З 1848 р. у Львові почала виходити перша україномовна газета “Зоря Галицька”, яка згуртувала довкола себе значно ширше коло любителів рідного краю. Одночасно майже в усіх більших та менших і навіть деяких повітових містечках виникають просвітницькі гуртки та осередки, що об’єднували передові верстви місцевої інтелігенції.

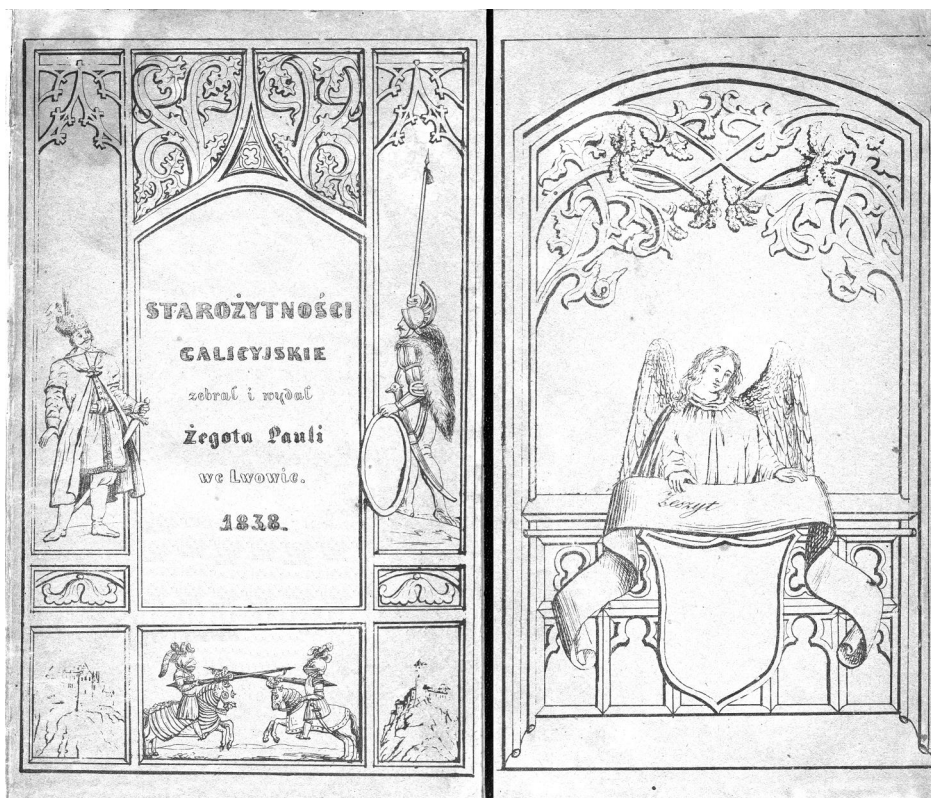

Рис. 3. Титульна сторінка каталогу пам’яток “Галицькі старожитності” (Ж. Паулі)

Fig. 3. Title page of the catalogue of sites “Antiquities of Halychyna” (Z. Pauli)

Як підсумок окремих етапів досліджень з’являються перші узагальнюючі наукові праці. У 1840 р. Ж. Паулі (рис. 2) уклав каталог пам’яток “Галицькі старожитності” (рис. 3), у якому зазначав наявність об’ємної колекції архаїчних матеріалів, наголошував на необхідності їх опрацювання на основі найновіших європейських методів. Крім того, він вказував на потребу застосування наукової класифікації матеріалів та широкої популяризації знахідок [Pauli, 1840, s.37-39]. При цьому автор наголошував ще й на тому, що інформація про поховальний обряд (зокрема про урни з трупопаленнями) є перспективною для дослідження історії слов’ян [Pauli, 1840, s.32].

У 1843 році І. Вагилевич опублікував статтю, присвячену унікальній археологічній пам’ятці - наскельній фортеці в Уричі [Бандрівський, 2000, с.138]. Він одним із перших вивчав печери у Верхньому Подністер’ї, відзначаючи особливе їх значення у процесі освоєння Передкарпаття в стародавні часи [Wagilewicz, 1843, s.158]. Результати цих обстежень поклали

початок регулярному пошуку у карпатському регіоні печерних структур: печер, гротів, скельних культових споруд, каплиць та келій, скельних навісів.

Яскравим сплеском в археології Східної Галичини позначилась знахідка у 1848 році кам'яної фігури язичницького божества, яку виявили біля села Городниця в річці Збруч. За місцем знаходження пам'ятка увійшла у літературу як Збруцький ідол (або Світовид). Вірогідно, що першим власником Збруцького ідола був М. Потоцький. Однак, величезний інтерес до пам'ятки спричинився до того, що в 1851 р. М. Потоцький передав знахідку у фонди Краківського наукового товариства [Kirkoğ, 1876, s.38-39]. На місце знахідки ідола Товариство делегувало Т. Жебравського, який після визначення її історичної вартості, був уповноважений привезти скульптуру до Кракова у музей Товариства при Академії наук. У Львові в музеї ім. Любомирських залишилась лише копія Збруцького ідола [Przewodnik..., 1909, s.8].

Знайдена статуя невідомого язичницького божества виявилася надзвичайно великим стимулом, котрий сприяв появі цілої низки різних за характером наукових праць. Науковці, адміністратори й особливо парафіяльні священики намагалися на сторінках періодики висловити своє особисте бачення цього феноменального скульптурного творіння. Як згодом твердив відомий український археолог Василь Карпович, *“дата відкриття Світовіда (Збруцького ідола) є початком вивчення та пошуку археологічних знахідок у Галичині”* [Janusz, 1918, s.11]. На сторінках багатьох місцевих періодичних видань середини XIX ст. з'являються різного роду застереження та заклики до уважного ставлення до старовинних речей [Зоря Галицька, 1854; Слово, 1862]

Відомості про Збруцького ідола поширилися далеко за межі Галичини. На численні замовлення його представляли для огляду в багатьох населених пунктах нашого краю (у Кам'янці-Струмиловій, Тереховлі, Добротворі, Белзі, Бродах, Янові), а також за кордоном.

Рис 4. Львів. Будинок Осолінеуму (початок XIX ст.) [Przewodnik wystawy starożytniczej Lwowskiej w r. 1861]

Photo 4. Lviv. House of Ossolineum (beginning of XIX century)

Цікаво, що кожен раз появлялися нові й нові версії трактування поверхневих зображень скульптури. Зокрема, К. Гадачек дійшов висновку, що ідола вирізьбив з каменю майстер, який звик працювати з деревом. З чотирьох зображень облич, на думку автора, двоє належало

чоловікам, двоє – жінкам [Nadaczek, 1904, s.116-118]. Автор стверджував, що ідея такого ідола могла виникнути тільки на сході Європи, серед давніх слов'ян. Постійно на публічних оглядах кам'яну скульптуру Святовида супроводжували різні археологічні речі.

Рис. 5. Ісидор Шараневич
(фонди Археологічного музею)

Fig. 5. Isidor Sharanevich

Знахідка Святовида стала найвидатнішою серед тисяч інших, що були випадково відкриті робітниками та селянами при будівництві жител, господарських споруд, храмів, нових доріг або під час звичайних землеробських робіт [Пастернак, 1961, с.12].

Під впливом суспільних емоцій, які викликала знахідка Збруцького ідола, Краківська Археологічна комісія видала відозву до населення краю про необхідність збирання пам'яток старовини. Певні кроки, спрямовані на підтримку систематичних і плано-мірних археологічних досліджень, зробив також австрійський уряд. 31 грудня 1850 року на державному рівні видано постанову про охорону пам'яток історії та культури у межах володінь Австрійської імперії. Зазначена постанова австрійського уряду послужила вагомою підставою для створення нових структурних одиниць у питанні контролю за історичними пам'ятками з боку держави. Важливе значення мало призначення регіональних

консерваторів для Східної та Західної Галичини. У 1853 році першим консерватором пам'яток Східної Галичини став автор першої публікації про Збруцького ідола М. Потоцький [Kostrzewski, 1949, s. 42].

В плані формування археологічної науки в Східній Галичині привертає увагу те, що саме археологічні статті, присвячені Збруцькому ідолу, були першими, що опубліковані по-українськи (до того вся археологічна література виходила іншими мовами). Наприклад, статті українських за походженням дослідників О. Левицького (1850) та А. Петрушевича (1851) та ін. [Пастернак, 1962, с.9].

Інтенсивне поповнення фондів збірок поступово спричинилося до вичерпання приватними музеями своїх виставкових можливостей. У зв'язку з цим більшість експонатів була приреченою залишатись недоступною для огляду масового відвідувача. Подібні обставини послужили підґрунтям для організації на теренах Галичини перших виставок старожитностей. Провідну роль у підготовці виставки відіграв Львівський археологічний осередок, створений у 1860 р. [Abramowicz, 1991, s. 16]. Згодом на сторінках першого тому "Бібліотеки Варшавської" за 1861 р. поміщено відозву М. Дзидушицького про намір у 1861 році організувати для населення Галичини виставку старожитностей [Biblioteka..., 1861, s. 171]. Основну відповідальність за її проведення покладено на музей ім. Любомирських. Виставку відкрили у 1861 році у приміщенні закладу ім. Осолінських. Археологічна експозиція знаходилася у п'ятому залі. На жаль, артефактів, виявлених в результаті розкопок львівськими дослідниками, було подано обмаль [Przewodnik..., 1861]. Більшість вітрин заповнили випадковими знахідками, значна частина яких не мала етикетажу [Abramowicz, 1991, s.17-19]. Поряд з тим, в цілому, експонати були згруповані за територіальним принципом. Так, в окрему групу виділені керамічні вироби зі Звенигородки над Дністром, срібні вироби з Олеська, два золоті перстені з Звенигорода під Львовом, шведські остроги викопані на Знесінні у Львові [Przewodnik..., 1861, s.30]. Згодом матеріали, представлені на виставці, передано до місцевого музею [Wystawa..., 1861, s 690-698]. Вірогідно, що їх власником став музей Осолінських. Крім очевидних позитивних моментів, виставка яскраво

висвітлила проблеми у справі обліку та опрацювання уже сформованих колекцій. У цьому контексті письменник В. Поль, виступаючи на засіданні інституту ім. Осолінських у 1864 р., зауважив, що “ ми дуже пізно взялися до узагальнення археологічних збірок, і справді образливо, що інші міста нас у цій справі випередили” [Przemówienie..., 1865, s.389]. В той же час він закликав до активних, але зважених дій у здійсненні наукових археологічних досліджень.

Однак, результати археологічних досліджень, які переважно не відображали сподівань тогочасної галицької верхівки (мрії про знахідки золотих речей, скарбів тощо), а представляли доісторичні примітивні кам'яні знаряддя, ліпний посуд і були ніби втіленням духу простого народу, привели до того, що Осолінеум поступово відмежувався від археологічної проблематики. Основним об'єктом його пошуку та експозицій стають стародруки, королівські грамоти, коштовні речі, одяг, зброя та атрибути відомих осіб (королів, гетьманів, релігійних діячів), а примітивні стародавні знаряддя, побутові речі “осідають” у фондових збірках.

Незважаючи на певні ідеологічні та фінансові обмеження, у другій половині XIX ст. археологічні розкопки та впорядкування раніше укомплектованих збірок набирають зваженішого та фаховішого характеру. Значна заслуга у цьому належить львівським дослідникам Антону Петрушевичу та Ісидору Шараневичу (рис. 5) [Бандрівський, 2001, с.7-8]. Вони є чи не першими фаховими археологами Галичини. При кожній нагоді вчені наголошують на необхідності детального дослідження археологічних пам'яток: могильників, курганів, городищ, руїн замків та монастирів, що дозволяє краще вивчити історію нашого краю [Szaraniewicz, 1870, s.1-16].

Велике значення на формування джерельної бази археологічної науки в Галичині мали археологічні відкриття, здійснені у другій половині XIX ст. У 1866 р. під егідою Ставропігійського Інституту у Львові А. Петрушевич розпочав археологічні дослідження в районі Підзамча. Приводом для розкопок стали знахідки (кілька ліпних посудин та людські кістки з поховання), виявлені робітниками, які прокладали на цій ділянці залізничну колію. Оскільки влада відмовилась фінансувати дослідження, то ініціативу проявила Ставропігія.

Рис. 6. Антоні Шнайдер
[Charewiczowa, 1938]
Fig. 6. Antoni Sneider

Заклавши розкоп на місці будівництва залізничної колії Відень-Львів-Чернівці, А. Петрушевич намагався підтвердити свою версію про первісне розташування Львова в районі Підзамча. В ході розкопок виявлено посуд культури шнурової кераміки і кам'яний „топірець” [Максимчук, 1967, с.122]. У 1869 р. під час продовження будівництва залізниці на Підзамчу знайшли остроги, залізні деталі зброї, підкови, багато керамічного посуду. Окремі з цих знахідок передані до музею ім. Любомирських [Ф. 192. оп. 1. спр. 7. арк. 25]. Зауважимо, що до 1892 р. Ставропігійський інститут залишався єдиною науковою інституцією українців [Бандрівський, 2001, с.8].

Історичними пам'ятками рідного краю глибоко цікавився Я. Головацький, який також проводив наукові дослідження. У 1869 р. він був делегатом першого російського з'їзду археологів у Москві. Я. Головацький виступив з доповіддю “Про дослідження пам'яток руської старовини в Галичині”, у якій окреслив стан та перспективи розвитку археологічної науки на галицьких землях [Труды..., 1869, с.221]. Автор, спираючись на інформацію, почерпнуту з досліджень І. Ступницького [Stupnicki, 1864], І. Вагилевича [Wagilewicz, 1843], С. Кунасевича,

А. Петрушевича та ін., зазначав, що у тодішніх умовах подальший поступ народу був можливий лише в усвідомленні свого власного героїчного історичного минулого, а це могла дати лише археологічна наука [Kostrzewski, 1949, s.47].

Певні наукові здобутки, з одного боку, а з іншого – протистояння політико-адміністративного управління привели до того, що у 1869 р. у Львові відбулася спроба створення незалежного археологічного відділу. Проект висунув С. Кунасевич [Janusz, 1919, s.18-19]. Проте, без належної підтримки в умовах соціальних та національних протиріч така організація не могла існувати. Незважаючи на те, що проект С. Кунасевича було відхилено, львівські археологи продовжували займатися археологічними дослідженнями, намагалися створити окреме археологічне товариство у Львові. У цей час в Галичині працювала спеціальна цісарсько-королівська консерваторська служба, яка внаслідок реформи 1873 року зобов'язана була здійснювати нагляд за збереженням предметів доісторичного минулого і пам'яток стародавнього класичного мистецтва [Demetrykiewicz, 1886. s. 67]. З боку влади на консерваторську службу покладался лише контроль за виконанням цісарських указів та розпоряджень, але жодної фінансової підтримки чи сприяння у наукових дослідженнях служба не надавала.

Старожитностями Галичини цікавилась і метрополія. Особливим розпорядженням австрійського намісника у Львові (що, до речі, виходило із прохання канцелярії австрійського цісара з Відня), було наказано діячам Ставропігії (на той

Рис.8. Членський квиток Крайового Археологічного товариства (фонди ЦДІА у Львові)
Fig 8. Certificate of the member of Regional Archeological Society

столиці Австрійської імперії виставка археологічних матеріалів зі Східної Галичини пройшла із великим успіхом.

PRZEGLĄD ARCHEOLOGICZNY.

ORGAN

C. K. KONSERWATORIUM POMNIKÓW ORAZ TOWARZYSTWA ARCH. KRAJ.

we Lwowie.

161

Zeszyt czwarty. Rok 1888.

Lwów.
SAKLADEM TOWARZYSTWA ARCHEOLOGICZNEGO KRAJOWEGO.
Z Drukarni Instytutu Starożytności.
pod zarządzeniem T. Tarnasiewicza.
1888.
CZŁONKOSTWA 4117

Рис.7. Титульна сторінка періодичного видання Крайового Археологічного товариства

Fig.7. Title page of the periodical issue of Regional Archeological Society

час – єдина українська організація в краї, котра мала право самостійного проведення археологічних досліджень) на належному рівні підготувати колекцію, яка мала репрезентувати Східну Галичину на виставці старовинних предметів у Відні. І лише тоді для її організації та проведення виділили кошти, транспорт, охорону та створили належні умови. Цікаво, що акцент було зроблено саме на необхідності ширшого показу старовинних речей (ліпного посуду, кам'яних та крем'яних знарядь, зброї, побутово-виробничих речей, давніх грошових знаків, різноманітних остеологічних матеріалів). В 1873 році у

Однак, як показує статистика, до останньої чверті XIX ст. переважна більшість старожитностей знайдена випадково. Після виставки у Відні на сторінках періодичних видань Галичини час від часу з'являлися коротенькі повідомлення про знахідки селянами різних старовинних ліпних посудин, крем'яних ножів та серпів, речових та нумізматичних скарбів або невідомих архаїчних предметів.

Рис. 9. Володимир Деметрикевич
[Kostrzewski, 1949]
Fig. 9. Włodzimierz Demetrykiewicz

Надзвичайно важливим кроком у подальшому розвитку археологічної науки в Галичині став новий підхід до самого проведення будь-яких археологічних робіт. У зв'язку з цим, після успішного проведення виставки у Відні, львівські дослідники звернулися до австрійського цісаря з письмовим проханням захистити від розорення історичну спадщину народу. На державному рівні під страхом накладення штрафу, арешту або фізичного покарання заборонено самовільно розкопувати історичні об'єкти та пам'ятні місця [Demetrykiewicz, 1886, s.58]. Такий захід у великій мірі став на перешкоді скарбощукачам та аматорам від археології.

31 грудня 1875 року у Львові створене Крайове археологічне товариство. Сам факт його заснування [ЦДІАЛ. Ф.146. Оп.25. Спр. 48. Арк.21.] засвідчив, що львівські вчені не стояли осторонь від складних наукових процесів організації та формування археологічної науки, які в той час проходили по всій Європі (рис. 8). Згідно зі статутом [ЦДІАЛ. Ф.192. Оп.1. Спр. 1. Арк.36], основною метою діяльності товариства був збір, аналіз та опис різних рухомих та нерухомих пам'яток, знайдених у межах Галичини, Волині та Поділля. Для налагодження стосунків Крайового археологічного Товариства з науковими установами інших країн на міжнародний конгрес археологів та антропологів у Будапешті (1876) делеговані А. Шнайдер (рис. 6) (від редакції “Енциклопедії Галичини”) [Abramowicz, 1991, s.61] та С. Крижанівський – голова археологічного товариства у Львові [Kronika..., 1876, s.18].

Підвищується науковий рівень виконаних робіт, про що свідчить поява археологічних карт та словників. У 1876 р. А. Шнайдер видав унікальну археологічну карту Галичини у 10 таблицях, що містили дані про велику кількість городищ, замчищ, оборонних веж, могильників, курганів, поселень та інших пам'яток у вигляді комбінованих позначень. Поряд з цим, він уклав археологічний словник, в який, крім Галичини увійшло багато інших місцевостей [Badania..., 1876, s.16]. Реалізації подібних завдань сприяла відозва Крайового археологічного товариства від 1 червня 1882 р. із закликом до громадян повідомляти про різного роду археологічні пам'ятки, які знаходяться у кожній місцевості для формування каталогу [ЦДІАЛ. Ф.192. Оп.1. Спр. 7. Арк.24-27; Відозва..., 1882].

Важливою віхою у формуванні археологічної науки в Галичині була діяльність Наукового Товариства ім. Шевченка. З приходом до НТШ М.Грушевського розпочалися польові дослідження (1894 р.), які ознаменували новий напрям української археології [Петегрич, Павлів, 1991, с.412; Бандрівський, Крушельницька, Купчинський, 1998, с.6].

Археологічні дослідження у Галичині, які проводились різними науковими установами, археологічні виставки (1861, 1885, 1888), археологічний з'їзд (1885), діяльність археологічних

товариств та осередків сприяли появі фахових видань (“Pzegląd archeologiczny” (рис. 7), “Roczniki dla archeologii”). На їх сторінках публікувалися результати наукових досліджень.

З метою впорядкування наукових археологічних досліджень та підняття їх до нового якісного рівня наприкінці XIX ст. Археологічна комісія при Краківській Академії Наук прийняла рішення про видання спеціальних дозволів на проведення археологічних робіт. Дозвіл видавали лише особам, які займалися науково-дослідною діяльністю, а також представляли наукову чи культурно-освітню установу. Це були перші „відкриті листи” на право проведення археологічних розкопок в Галичині. Однак, такий захід не завжди мав підтримку серед місцевих адміністративних органів.

Рис. 10. Адам Кіркор
[Kostrzewski J., 1949]
Fig. 10. Adam Kirkor

Загалом можна вважати, що в другій половині XIX ст. у Галичині розпочалися більш-менш упорядковані та ґрунтовні наукові дослідження давньої історії. Одночасно започатковується раціональне використання історичних даних, їх опис та наукове трактування. Відомими подвижниками розвитку археологічної науки в Східній Галичині в другій половині XIX ст. були: І. Шараневич, А. Петрушевич, Г. Осовський, А. Шнайдер, М. Грушевський, В. Деметрикевич (рис.9), А. Кіркор (рис.10), та ін.

Як вагоме джерело у вивченні давньої історії Східної Галичини оцінювались стародавні твори писемності. На їх сторінках автори часто згадували про героїчні події сивої давнини. Літописні відомості про такі княжі міста, як Галич, Перемишль, Звенигород, Белз, Тереховля, Старгород спонукали археологів до пошуків цих пам'яток, а також піднімали гордість та патріотичні настрої населення за власне історичне минуле.

Таким чином, упродовж XIX ст. у Східній Галичині на базі писемних та археологічних матеріалів закладалися основи історичних наукових знань та формувалися підвалини археологічної науки зокрема. Подальшому якісному розвитку останньої сприяло виникнення наукових закладів, поява фахових кадрів та вироблення методичних засад досліджень, а також знайомство з найновішими світовими науковими здобутками, співпраця з дослідниками багатьох країн, широка популяризація матеріалів. Отже, тривалий процес перетворення археологічних артефактів з випадкових речових знахідок в історичне джерело знаменує завершення становлення археології як науки.

ЛІТЕРАТУРА

- ДАЛО Ф.1185. Оп.1. Спр.520 (Перелік медалей, монет та старовинних речей за 1835 р., які передав на збереження А.Грабовський)
- ЦДДА у Львові Ф. 192 (Крайове археологічне товариство). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 25
- ЦДДА у Львові. Ф.146 (Галицьке Намісництво). Оп.25. Спр. 48. Арк. 21
- Баженов Л.В. 1993 Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. – Кам'янець-Подільський.
- Бандрівський М. 1994 Археологічні зацікавлення М.Грушевського // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. – Львів. – С. 43-49.

- 1998 Археологічна діяльність Ізидора Шараневича (1829-1901) // Постаті української археології. МДАПВ. – Вип. 7. – Львів. – С.95-97
- 2000 Археологічні зацікавлення Івана Вагилевича // Шашкевичіана: Збірник наукових праць. – Львів-Вінніпег, 2000 – вип.3-4. – С.137-140.
- 2001 Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець XIX-XX ст.). – Автореф. дис... канд іст. наук. – Львів, 2001. – 20с.
- Бандрівський М., Крушельницька Л., Купчинський О.*
- 1998 Від редакторів тому // Записки НТШ. Праці Археологічної комісії. – Львів, 1998. – Т. ССXXXV. – С.5-16.
- Берест Р.*
- 1998 Карло Гадачек: штрихи біографії та наукової діяльності // Постаті української археології. МДАПВ. – Вип. 7. – Львів. – С.78-79
- Берх В.Н.*
- 1821 Путишества в города Чердынъ и Солихамен. – Санкт-Петербург. – 118 с.
- Відозва відділу Товариства археологічного у Львові*
- 1882 // Зоря. – Львів. – №14.
- Генинг В.Ф., Левченко В.Н.*
- 1992 Археология древностей – период зарождения науки (конец XVIII – 70-е годы XIX в.). – Киев. – 64 с.
- Зоря Галицька*
- 1854 – Львів. – № 10.
- Киричук О.*
- 2000 Археологічні дослідження Ставропігійського Інституту в 70-90-х роках XIX ст. // Археологічні дослідження Львівського університету. Збірник статей та повідомлень / За ред. М.А.Пелещишина. – Львів. – Вип.4. – С.214-222.
- 2001 Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини (друга половина XIX – початок XX ст.) – Автореф. дис... канд. іст. наук. – Львів. – 20 с.
- Крушельницька Л., Бандрівський М.*
- 1998 Археологічні розкопки А.Кіркора і Г.Осовського на Тернопільщині 70-90 рр. XIX ст. // Постаті української археології. МДАПВ. – Вип. 7. – Львів. – с.73-75.
- Крушельницький Б.*
- 1998 Археологічні зацікавлення Антоні Шнайдера (1825-1880) // Постаті української археології. МДАПВ. – Вип. 7. – Львів. – С.84-86.
- Куріло О.Ю.*
- 2002 Нариси розвитку археології у музеях України: історія, дослідники, меценати. – Київ. – 262 с.
- Курінний П.*
- 1947 Нариси з історії української археології. – Авгсбург.
- Лильо-Откович З.*
- 2000 Археологічно-бібліографічна виставка у Львові 1888-1889 рр. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 35-36. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка. – С.605-613.
- Оприск В. М.*
- 1994 Грушевський і археологічний відділ музею НТШ у Львові // Михайло Грушевський та Україна / Доповіді й повідомлення наукової конференції, м. Львів, 26-28 жовтня 1994 р. – С. 41-44.
- Пастернак Я.*
- 1961 Археологія України. – Торонто. – 789 с
- 1962 Ті, що розкрили підземний архів України // Терем. – Р.1. – Ч.1.– С.7-11.
- Петегирч В.М*
- 1996 Доля археологічних колекцій музею НТШ // Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди. – Львів. – С. 59-67.
- Петегирч В., Павлів Д.*
- 1991 Археологія у дослідженнях членів НТШ // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – Т. ССXXXII. – С.412-426.
- Слово.*
- 1862 – Львів. – № 22-23.
- Сохацький М.*
- 1997 З життя і творчого доробку археолога Готфрида Осовського // Постаті української археології. МДАПВ. – Вип. 7 – Львів. – с.75-78.

- Abramowicz A.*
1967 Wiek archeologii. – Warszawa. – 118 s.
1991 Historia archeologii polskiej: XIX i XX wiek. – Warszawa - Łódź. – 206 s.
- Charewiczowa Ł*
1938 Niedoceniony krajoznawca lwowski Antoni Schneider – 1825-1880. // Przegląd krajoznawczy. Lwów. Nr. 4-5.
- Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich.*
1828 – R.I. – Lwów. – Z.1.
Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich.
1829 – Lwów. – T. II. – S.84.
- Demetrykiewicz W.*
1886 Konserwatorstwo dla zabytków archeologicznych // Studium ze stanowiska dziejów kultury i nauki porównawczej prawa. – Kraków. – 74 s.
- Dolęga-Chodakowski Z.*
1818 O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem // Ćwiczenie Naukowe. – T.II. – Nr. 5. – Warszawa.
- Gawroński R.*
1898 Zoryan Dolęga Chodakowski, jego życie i praca. – Lwów.
- Hadaczek K.*
1904 Światowid. Szkic archeologiczny // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. – Kraków. – VI. – S.116-118.
- Janusz B.*
1918 Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej. – Lwów. – 310 s.
1919 Kultura przedhistoryczna Podola galicyjskiego. – Lwów. – 296 s.
- Katalog muzeum imienia Lubomirskich.*
1877 – Lwów
- Kirkor A.*
1876 Słowianie nadbałtyccy. Zarysy etnologiczno-mitologiczne // Przegląd archeologiczny. – R.I. – Z.2. – Lwów. – S. 38-39.
- Kostrzewski J.*
1949 Dzieje polskich badań prehistorycznych. – Poznań. – 220 s.
- Kronika Towarzystwa archeologicznego krajowego we Lwowie*
1876 // Przegląd archeologiczny. – Lwów. – R. 1. – Z.II. – s.38-40.
- Lech J.*
2002 Początek archeologii w kręgu Polskiego Towarzystwa Naukowego w Toruniu: 1875-1881 // Archeologia Toruńska. Historia i teraźniejszość. – Toruń. – S. 18-28.
- Lippoman I.*
1832 Zastanowienie się nad mogiłami, pustymi siedliskami, zamczyskami, okopami, zmiłowami wałami. – Wilno. – S.8-12.
- Ossowski G.*
1890 Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicji w r. 1889 // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – T. XIV. – Kraków.
- Pauli Ż.*
1840 Starożytności Galicyjskie. – Lwów. – 49s.
- Przemówienie*
1865 Wicentego Pola na posiedzeniu w Zakładzie Narod. im. Ossolińskich 12 października 1864 r. // Biblioteka Ossolińskich. Poczci Nowy. – T.7. – Lwów. – S. 389.
- Przewodnik wystawy starożytności lwowskiej w r. 1861.*
1861 – Lwów
- Przewodnik po muzeum imienia książąt Lubomirskich we Lwowie.*
1909 – Lwów.
- A.S.(Антоні Шнайдер)*
1876 Badania i poszukiwania archeologiczne w Galicji w ostatnich latach // Przegląd archeologiczny. – Lwów. – R. 1. – Z.I. – S.16.
- Stupnicki H.*
1864 Geograficzno-statystyczny opis Królestwa Galicji i Lodomerii. – Lwów.

Szaraniewicz I.

- 1870 O źródłach służących do głębszego poznania dziejów kraju ojczystego. Rzecz czytana na posiedzeniu oddziału Lwowskiego Towarzystwa Pedagogicznego dnia 15.IV. 1870. – Lwów. – S.1-16.

Wrońska J.

- 1989 Archeologia w periodykach warszawskich w drugij połowie XIX wieku. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. – 256s.

Wystawa Starożytności

- 1861 Ojczystych we Lwowie urządzona przez Zakład Narodowy imienia Ossolińskich // Biblioteka Warszawska. – T. III. – S.690-698

Zawadzki W.

- 1874 Muzeum Zakładu imienia Ossolińskich we Lwowie // Biblioteka Warszawska. – T. III. – S.357-369.

Natalia Bulyk

To the question of forming of archeological science in Halychyna in XIX century

The article outlines chronologically main events which were important for the formation of archeological science in Eastern Halychyna. It represents the process of formation of archeological studies in researched region in chronological succession. The great role is assigned to Lviv Archeological Department, which together with Krakow's one, united several generations of archeologists.